

ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.64

ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ

Бакушевич І.В., к.е.н.
Зарічна Н.З.

Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій

У статті досліджено передумови виникнення нових форм фінансово-економічної взаємодії в умовах розвитку мережевої економіки - фінансових кластерів. Визначено стратегічні цілі та пріоритетні завдання, які повинні реалізуватись в процесі їх діяльності. Запропоновано модель формування та розвитку фінансового кластеру та визначено потенційних учасників об'єднання. Використовуючи критерії оптимального вибору учасників фінансового кластеру, авторами запропоновано моделі проектного фінансування та венчурного кредитування інвестиційних проектів, визначено джерела фінансового забезпечення запропонованих схем фінансування.

Ключові слова: фінансові кластери, проектне фінансування, венчурне кредитування.

In the article it has been investigated the prerequisites of new forms of economic and financial cooperation appearance in the conditions of network economy development - financial clusters. The strategic goals and priority tasks that should be realized in the course of their activities have been stated. A model of a financial cluster formation and development has been proposed and the potential participants in the union have been identified. Using the criteria for the optimal choice of financial cluster participants, the authors have proposed the models for project financing and venture lending of investment projects, identified the sources of financial support for the proposed financing schemes.

Keywords: financial clusters, project financing, venture financing.

Актуальність проблеми. В умовах сучасної реструктуризації економіки, багато країн світу пішли шляхом створення і розвитку фінансових кластерних об'єднань через реалізацію регіональних чи

національних програм розвитку, акумулюючи та спрямовуючи фінансові потоки у перспективні сектори економіки. Фінансові кластери виступають майданчиком на якому безперервно взаємодіють національні та міжнародні фінансово-кредитні установи формуючи основу для розвитку державно-приватного співробітництва. Яскравим прикладом успішного функціонування такого типу інтеграційного об'єднання є Лондонський фінансовий кластер, а також фінансові кластери Торонто, Нью-Йорку, Чикаго, Парижу, Москви. Інтенсифікація процесів фінансової інтеграції на вітчизняному фінансовому ринку пов'язана з активізацією залучення потужного міжнародного капіталу. З огляду на це, актуальності набуває дослідження теоретичних підходів та практичних механізмів функціонування фінансових кластерів, як форми взаємодії національних та міжнародних фінансово-кредитних організацій та інших посередників для забезпечення ефективного фінансування мережевих підприємницьких структур та розвитку ринку фінансових послуг України.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання загальної теорії кластерів, окремі фінансові аспекти їх формування та функціонування висвітлені в працях вітчизняних науковців, зокрема таких, як Н. Внукової [1], М. Войнаренка [2], П. Геєця [3], В.С. Соколенка [4], а також зарубіжних вчених М. Портера [5], Т. Андерсона [6], О. Солвела [7], А. Маршала [8] та інших. Проте, незважаючи на їх значний науковий доробок у цьому напрямі, на сучасному етапі економічних перетворень виникла низка проблем щодо запровадження ефективних методів управління фінансовими ресурсами в процесі їх формування і використання на рівні мережевих структур, зокрема кластерів. Вітчизняними вченими майже не дослідженні напрями, що стосуються особливостей формування та механізму функціонування фінансових кластерів на фінансовому ринку України, впливу фінансових об'єднань на розвиток економіки країни в цілому.

Мета роботи полягає в обґрунтуванні передумов формування та нових форм фінансових об'єднань, визначенні стратегічних цілей та пріоритетних завдань функціонування фінансових кластерів, а також в дослідженні особливостей формування фінансового кластеру на основі виділених потенційних учасників - членів кластеру. В результаті розробити модель його функціонування з урахуванням різних схем фінансування

інвестиційних проектів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Світова фінансова криза 2008-2010 рр. нанесла значний відбиток на розвиток глобальної фінансової системи. Національні фінансові ринки багатьох країн світу відчували кризу ліквідності, внаслідок чого зменшилися обсяги переливання позичкового капіталу та відбулось згортання інвестиційної діяльності. Сучасні учасники фінансового ринку вже не здатні ефективно акумулювати та перерозподіляти світові фінансові потоки, як наслідок - постала потреба у формуванні нових інтегрованих фінансових структур, які здатні гнучко реагувати та адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури. В умовах поглиблення інтеграційних процесів та посилення конкуренції учасники ринку фінансових послуг зацікавлені у мережевій взаємодії та посиленні коопераційних зв'язків на умовах консолідації. Фінансові кластери виступають найбільш ефективними формами взаємодії учасників фінансового ринку для залучення та розміщення фінансових ресурсів в сучасному міжнародному фінансовому середовищі. Під фінансовими кластерами розуміємо форми мережевої територіальної взаємодії суб'єктів підприємництва, органів місцевої влади, фінансово-кредитних установ, громадських організацій, які формують фінансовий механізм для створення та розвитку мережевих підприємницьких структур, покращення інвестиційного клімату та розвитку фінансового ринку країни при збереженні та реалізації інтересів кожного із учасників об'єднання.

Створення фінансових кластерів здійснюється за рахунок учасників ринку фінансових послуг, а саме банківських установ, страхових, лізингових та інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів та інших фінансово-кредитних організацій, які формують фінансовий механізм для ефективної мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів. Слід зазначити, що неефективне функціонування одного із учасників фінансового ринку в певній мірі позначається на діяльності інших, що призводить до послаблення конкурентних позицій країни на міжнародному ринку капіталів. Враховуючи сучасні реалії, країни ЄС та СНД прагнуть розвивати свої фінансові ринки використовуючи сучасні моделі мережевого типу – фінансові кластери. Україна теж зацікавлена у трансформації вітчизняного ринку фінансових послуг, ефективність якого на сьогодні є досить низька. Позитивний досвід у створенні та

розвитку фінансових кластерів вже має ряд країн, а саме Великобританія, Франція, Німеччина, Канада, Японія, США та ін.

Процес формування фінансових кластерів вимагає відповідного економічного та фінансового середовища. З огляду на це, пропонуємо розглянути передумови створення фінансових об'єднань в сучасних ринкових умовах (рис. 1).

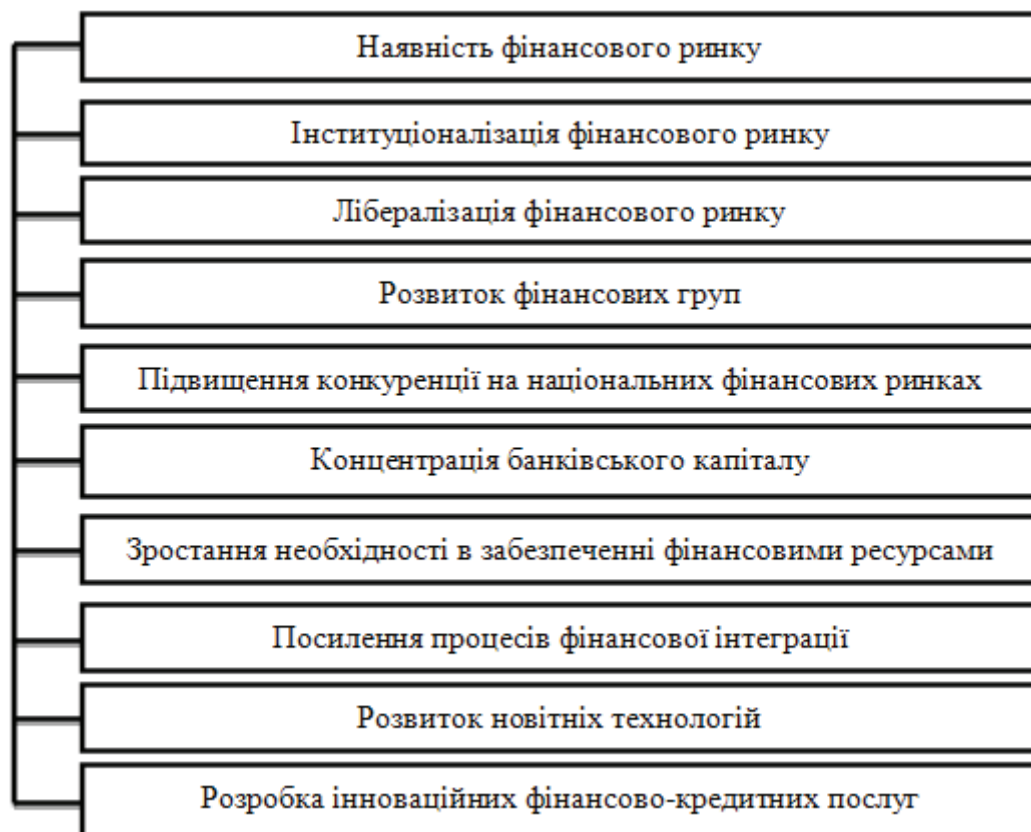

Рис. 1. Передумови формування фінансових кластерів

На нашу думку важливим чинником формування фінансових кластерів та стрімкого розвитку цих мережевих фінансових структур є взаємодія передумов до числа яких відносимо:

- наявність достатньо розвиненого фінансового ринку. Фінансовий ринок є складовою національної фінансової системи країни, де акумулюються фінансові потоки з метою ефективного перерозподілу в економіці та між суб'єктами економічних відносин зокрема. Наявність і ступінь розвитку національного фінансового ринку демонструє перехід до нової системи організації грошових потоків, формування нових фінансових структур;
- інституціоналізація фінансового ринку. Динамічний розвиток фінансового ринку в сучасних умовах передбачає формування

нового інституційного середовища внаслідок появи новітніх форм співробітництва та взаємодії фінансових посередників; утвердження їхніх взаємозв'язків в межах нових інституцій та їх позиціювання на глобальному фінансовому ринку. В умовах загострення конкуренції учасники фінансових ринків воліють функціонувати у складі інтегрованих структур, які акумулюючи та перерозподіляючи грошові ресурси здатні диверсифікувати та продукувати конкурентоспроможні фінансові послуги. До інтегрованих фінансових структур можна віднести банківські консорціуми, інвестиційні холдинги, страхові пули, фінансові групи (фінансово-промислові групи), фінансові конгломерати та фінансові кластери;

- лібералізація фінансового ринку. Для ефективного функціонування учасників ринку фінансових послуг на різних рівнях інтеграції та у різних країнах формується єдине законодавче середовища, яке регулює взаємовідносини між фінансовими суб'єктами та їх посередниками. Завдяки уніфікації стандартів та лібералізації законів фінансові суб'єкти можуть більш легко і швидше здійснювати свою діяльність у різних країнах, інтегруватись та формувати мережеві структури;
- розвиток нових форм мережевої взаємодії фінансових груп. Фінансові групи та інші інтеграційні структури виступають формою мережевої взаємодії підприємств, банків та інших установ, які об'єднують свій капітал та зусилля для інвестування спільних проектів і отримання надприбутків. Наявність у країні фінансових мережевих структур сприяє динамічному розвитку фінансового ринку, покращенню інвестиційного клімату, підвищенню конкурентоспроможності національного ринку на світовому фінансовому середовищі, формує основу для інших форм співробітництва фінансових посередників;
- підвищення конкуренції на національних фінансових ринках змушує фінансових посередників розширювати та вдосконалювати свої послуги для утримання існуючих та завоювання нових конкурентних позицій. У зв'язку із поглибленням глобальної

- конкуренції, суб'єкти економічних відносин намагаються інтегруватись у міжнародне економічне середовище створюючи спільні підприємства, ТНК, підприємницькі мережеві структури. Фінансові посередники, такі як банки, страхові компанії намагаючись не втратити пріоритетних клієнтів прагнуть стати повноправними учасниками міжнародного ринку фінансових операцій;
- концентрація банківського капіталу. Аналізуючи розвиток світового фінансового ринку, можна відзначити, що основними гравцями ринку фінансових послуг виступають крупні транснаціональні банківські структури, які формують ядро глобального фінансового середовища. Банки активно формують навколо себе інтегровані мережеві структури з метою консолідації фінансових ресурсів в різних регіонах світу, ефективного розміщення акумульованих грошових потоків, спільного ведення інвестиційної діяльності та зменшення рівня ризику;
 - зростання необхідності в забезпеченні фінансовими ресурсами;
 - посилення процесів фінансової інтеграції національних фінансових ринків на міжрегіональному та глобальному рівні, формуючи тим самим міжнародні фінансові мережі. Основним стимулом, який спонукає учасників до мережевої фінансової інтеграції є досягнення ефекту синергії. Зокрема, І.Кривцун та А.Панченко під синергією розуміють сумарний позитивний результат, який отримують учасники інтеграційного процесу за рахунок досягнення маркетингових, управлінських та фінансових ефектів синергії [10, с. 444];
 - розвиток новітніх інформаційних технологій дозволяє ефективно управляти своїми фінансовим потоками з будь-якого куточку світу. Створення інтегрованих інформаційних систем знижує ризик функціонування учасників фінансового ринку та надає можливість зберегти свою фінансову незалежність. Використання фінансовими посередниками новітніх технологій сприяє їхній інтеграції у єдиний інформаційний простір формуючи тим самим глобальну інформаційну мережу як платформу для посилення коопераційних зв'язків учасників фінансового середовища;
 - створення інноваційних фінансово-кредитних продуктів та послуг.

Глобальний тиск конкуренції змушує учасників національних фінансових ринків розробляти та підтримувати введення інноваційних фінансових послуг. Для подальшого ефективного функціонування фінансові новатори шукають інвесторів та партнерів на ринку фінансових послуг формуючи тим самим інноваційні мережеві структури.

Завдяки скоординованій діяльності різноманітних інститутів фінансово-кредитної сфери, фінансові кластери здатні реалізувати ряд стратегічних цілей та пріоритетних завдань завдяки своїй багатовекторності (рис. 2).

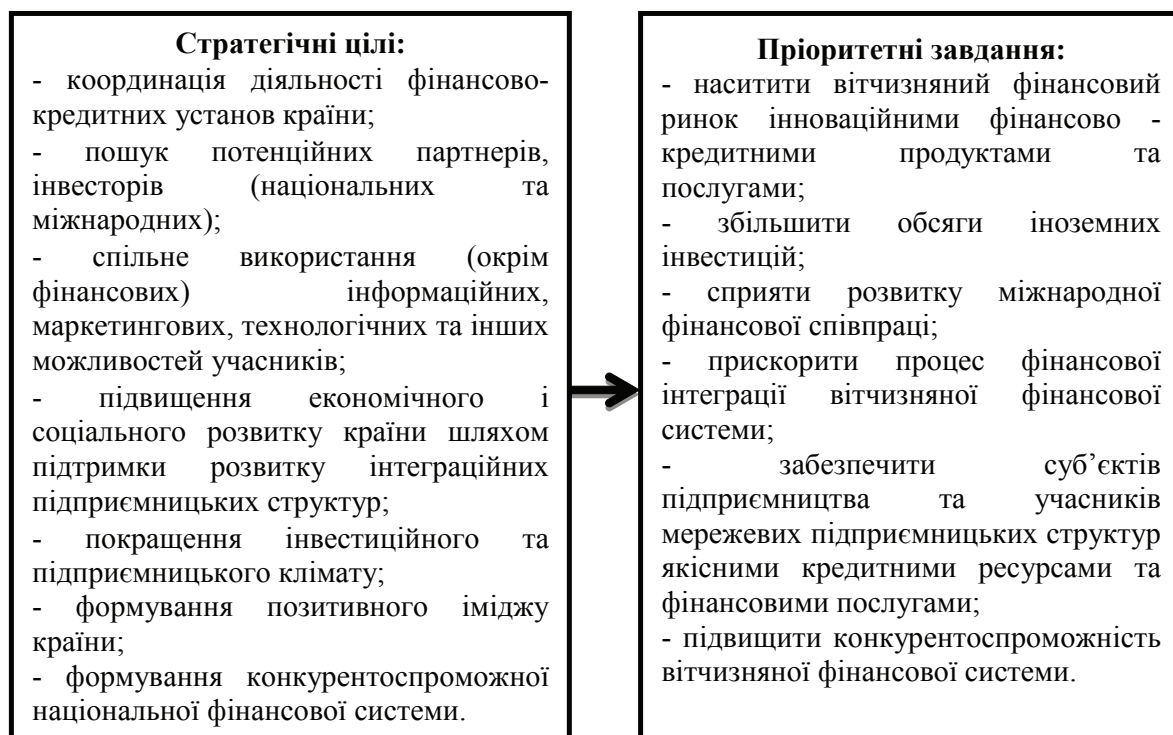

Рис. 2. Взаємодія стратегічних цілей та пріоритетних завдань створення фінансових кластерів

Для реалізації вище поставлених стратегічних цілей та розроблених пріоритетних завдань, слід виокремити потенційних учасників фінансового об'єднання шляхом побудови моделі формування фінансового кластеру (рис. 3).

Усі блоки моделі тісно взаємопов'язані і переплетені схематично, що свідчить про тісну мережеву взаємодію без якої успіх фінансового кластеру неможливий. На рис. 3 видно, що зв'язок між усіма учасниками є двостороннім, який забезпечує безперервний рух грошових потоків між членами фінансового кластеру.

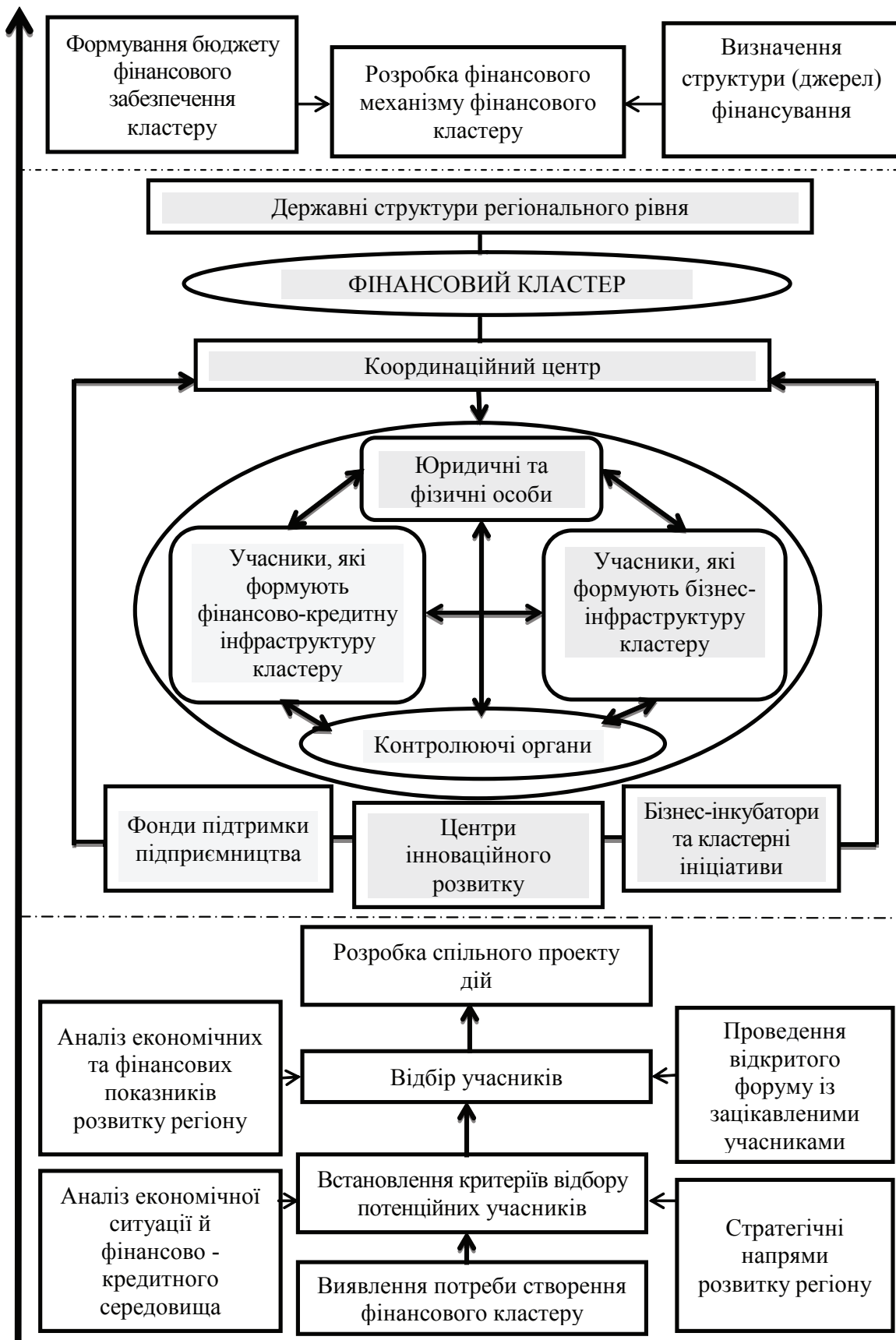

Рис.3 Модель формування фінансового кластеру

Джерело : розроблено автором на основі [1, с. 112]

У склад координаційного центру будуть входити організації з підтримки та розвитку інфраструктури сектору підприємництва, а саме фонди з підтримки підприємництва, центри з інноваційного розвитку, діючі в регіонах бізнес-інкубатори, державні органи влади, а також учасники чотирьох блоків:

- блок юридичних та фізичних осіб уособлює в собі як потенційних користувачів фінансового-кредитних послуг кластеру, так і потенційних учасників об'єднання. До складу першого блоку запропонованої моделі, ми відносимо пересічних громадян країни (громадські ресурси), які матимуть змогу розмістити свої вільні кошти на депозитних рахунках учасників фінансового кластеру, або ж виступити у ролі кредитора конкретного інвестиційного проекту;

- фінансово-кредитну інфраструктуру складають банківські установи, що представлені на території країни, а також міжнародні фінансово-кредитні організації.

- бізнес-інфраструктуру фінансового кластеру формують фінансово-промислові та інвестиційні групи, міжнародні аудиторсько-консалтингові, лізингові, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди та ін.

- контролюючі органи здійснюватимуть нагляд за діяльністю фінансового кластеру, зокрема у напрямку дотримання вимог та законів чинного законодавства (в Україні до числа контролюючих органів можна віднести Нацкомфінпослуг, НБУ).

Для того, що фінансовий кластер був конкурентоспроможним на ринку фінансових послуг, асортимент послуг його учасників повинен включати не лише традиційні схеми кредитування та фінансування, а й інноваційні фінансово-кредитні інструменти. З огляду на це, до асортименту послуг фінансових кластерів пропонуємо віднести:

1. Інвестиційні послуги (учасники фінансового кластеру матимуть змогу брати участь в інвестиційному проектному фінансуванні як одноосібно, так і паралельно з іншими членами об'єднання).

2. Венчурне кредитування суб'єктів мікро, малого, середнього та великого бізнесу, а також суб'єктів господарювання які вже є або планують стати членами мережових підприємницьких структур. Перевага надаватиметься підприємствам, що займаються інноваційною діяльністю,

впроваджують інновації на виробництві, тобто інноваційно-орієнтованим підприємствам, для чого будуть розроблятися регіональні (територіальні) програми персонального кредитування;

3. Послуги з розміщення тимчасово коштів на депозитних рахунках - приймання тимчасово вільних грошових ресурсів від фізичних та юридичних осіб під вигідні відсотки.

4. Послуги з обслуговування іноземних кредитів. На сьогоднішній день чинним законодавством передбачена можливість залучення резидентами України (як юридичними особами, так і фізичними - громадянами України) коштів в іноземній валюті від нерезидентів за договорами кредитів і позик (також допускаються безвідсоткові договори).

5. Фінансовий консалтинг (розробка фінансової моделі підприємства, розрахунок грошових потоків, аналіз фінансового стану підприємства, впровадження системи фінансового контролю).

6. Розробка бізнес-планів нових підприємств та вдосконалення вже існуючих.

7. Фінансування експортно-імпортних операцій вітчизняних та спільних підприємств.

8. Послуги зі страхування та фінансового лізингу.

Як свідчить практика, інвестиційна діяльність та венчурне кредитування характеризуються підвищеним ризиком неповерненості вкладених в проект коштів для інвесторів та кредиторів. Для запобігання даних явищ та мінімізації ризиків учасників фінансового кластеру, в основу венчурного кредитування та послуг з інвестування пропонуємо покласти схему проектного фінансування. У проектному фінансуванні увага акцентується на інвестиційному проекті, його економічній ефективності та дохідності як єдиного джерела погашення кредиту. При застосуванні схем проектного фінансування кількість учасників не обмежується однією банківською установою, у процесі фінансування можуть брати участь одразу декілька учасників (інвестиційні компанії, фінансові групи, міжнародні фінансово-кредитні установи, недержавні пенсійні фонди, лізингові компанії та ін.), що сприяє зменшенню ризику шляхом розподілу його між усіма інвесторами бізнес-проекту.

У якості джерел фінансового забезпечення проектного фінансування виступають кошти банків, інвестиційних та недержавних пенсійних

фондів, фінансових компаній та фінансово-промислових груп, страхових та лізингових компаній, юридичних та фізичних особи, а також ресурси міжнародних фінансово-кредитних організацій. Таким чином, проектне фінансування об'єднує капітал банківських, інвестиційних, консалтингових та громадських установ, що ідентифікує його з однією з особливостей фінансового кластеру як об'єднання фінансово-кредитних установ.

Кластерне проектне фінансування відображає взаємодію одразу п'ятьох капіталів: банківського, державного, промислового, інфраструктурного та громадського. З огляду на це, можна виділити наступні схеми взаємодії їхніх капіталів:

1. Послідовне фінансування на прикладі фінансового кластеру, процес фінансування може мати наступний вигляд. Європейський банк реконструкції та розвитку (або ж інший банк-учасник кластеру) виступає ініціатором проведення кредитної операції та виділяє кошти на реалізацію конкретного проекту. Після видачі позики, банк передає свої вимоги по кредиту членам кластеру, знімаючи з свого балансу дебіторську заборгованість та отримуючи комісійну винагороду за проведення операції.
2. Паралельне фінансування, так зване «спільне фінансування», передбачає фінансування усіма залученими учасниками фінансового кластеру до конкретного проекту (кожен учасник самостійно укладає з позичальником угоду на фінансування та виділяє кошти відповідно до своєї частки в інвестиційному проекті).

В подальшому, форми послідовного і паралельного проектного фінансування можуть трансформуватись в залежності від характерних особливостей інвестиційних проектів і необхідних термінів їх виконання. Для прискорення та полегшення процесів фінансової інтеграції потенційних членів кластеру може бути запропонована схема одночасного об'єднання послідовних і паралельних схем фінансування.

Висновки. На основі дослідження та виокремлення передумов формування фінансових кластерів, які стрімко розвиваються в різних регіонах світу можна з впевненістю стверджувати, що такі інноваційні фінансові структури здатні ефективно акумулювати кошти національного та іноземного походження з метою спрямування їх в найбільш пріоритетні інноваційні продукти і технологій, або їх локалізації для розвитку

територій пріоритетного зростання. При успішному функціонуванні фінансових кластерів в країні прискорюються інвестиційні та інноваційні процеси, розвивається ринок фінансових послуг, зростає кількість мережеских підприємницьких структур. Відповідно спостерігається стрімкий розвиток національної економіки, зміцнюються конкурентні позиції країни на глобальному фінансовому ринку. Розроблена модель фінансового кластеру об'єднує зусилля не лише представників приватного сектору (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів та ін.), але і враховує інтереси державних та громадських організацій, що сприятиме більш динамічному та зрівноваженому розвитку фінансового об'єднання.

Запропоновані авторами схеми фінансування інвестиційних проєктів учасниками фінансового кластеру, здатні розширити та вдосконалити асортимент послуг сучасного фінансового ринку України, знизити розмір відсоткової ставки за користування позиченими коштами, сприяти розвитку інноваційного підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Внукова Н., Ягольницький О. Фінансові кластери для забезпечення розвитку транскордонного співробітництва / Н. Внукова, О. Ягольницький/ Регіони знань в Східній Європі: монографія/ наук.ред. Бакушевич І.В. – Тернопіль: ТІСІТ. – 2010. – 256с. –С. 112
2. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001р. – Київ: Спілка економістів України, 2001.- С.25-33.
3. Геєць, В. М. «Кластери і мережескі структури в економіці - тема досить цікава, але на сьогодні ще до кінця не вивчена...” [Текст] / В. М. Геєць // Економіст. – 2008. – №10.
4. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры / С.И. Соколенко // Укр. Контекст. — К.: Логос, 2002. — 646с – С.56
5. Porter, M.E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. New York: The Free Press. 1–857 pgs
6. Andersson T. The Cluster Policies Whitebook. Schwag, 2004, [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http://www.ekstranett.innovasjon Norge.no/.../TheClusterPolicieswhitebook\[2\].pdf](http://www.ekstranett.innovasjon Norge.no/.../TheClusterPolicieswhitebook[2].pdf)

7. Solvell O. Clusters. Balancing Evolutionary and Constructive Forces / O. Solvell O., 2009 [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.clusterresearch.org/redbook.htm>.
8. Marshall, A. Principles of Economics: An introductory volume. – London, UK: Macmillan, 1890. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marPtoc.html>.
9. Ketels Christian H.M. Special Issue on The Future of Industrial Policy // Journal of Industry, Competition and Trade 7, nos. 3-4 . – December 2007. – P. 143-323.
10. Кривцун І. М. Інтеграційні процеси на страховому ринку України / І. М. Кривцун, А. В. Панченко // Логістика : зб. наук. пр. / відп. ред. Є. В. Крикавський. – Л. : Видавництво національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 512 с. – Вісник національного університету “Львівська політехніка”. – № 594. – С. 442–448.